

ГОЛОВНІ НАПРЯМКИ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ІСПАНІЇ СЕРЕДИНИ 1980-х – ПОЧАТКУ 1990-х РОКІВ

Стаття розкриває особливості формування зовнішньої політики Іспанії в період становлення демократичного режиму. Автор аналізує відмінності в проведенні міжнародної політики урядами Іспанії. Також висвітлюється складний шлях Іспанії до вступу в ЄЕС та НАТО.

Ключові слова: НАТО, Європейський економічний союз, американсько-іспанські зносини, атлантисти, європейський вибір, рух неприєднання.

Статья раскрывает особенности формирования внешней политики Испании в период становления демократического режима. Автор анализирует различия в проведении международной политики правительствами Испании. Также освещается сложный путь Испании по вступлению в ЕЭС и НАТО.

Ключевые слова: НАТО, Европейский экономический союз, американско-испанские отношения, атлантисты, европейский выбор, движение неприсоединения.

The article reveals features of the formation of the foreign policy of Spain in the period of democratic rule. The author analyzes differences in the international politics governments of Spain. Also highlights the complicated path of Spain to join the EU and NATO.

Keywords: NATO, the European Economic Union, the American-Spanish relations, Atlanticists, the European choice, the Non-Aligned Movement.

Тема статті є важливою й актуальною, оскільки сучасна політика Іспанії виходить з позицій, які були закладені саме у 80-ті і 90-ті роки ХХ-го століття. Непростим і суперечливим був шлях Іспанії від політики «ізоляції» до вступу в міжнародні організації. Автор мав на меті виокремити етапи розвитку зовнішньополітичної діяльності Іспанії і проаналізувати специфічність дипломатії країни на кожному з них.

Процес демократизації зовнішньої політики Іспанії після смерті Франко (20 жовтня 1975 р.) [1, с. 199] пройшов декілька етапів. Етапи відрізняються залежно від того, який уряд знаходився при владі та яку зовнішню політику проводив. Автор вважає, що слід, перш за все, звернути увагу на наступні напрямки зовнішньої політики Іспанії в означений період:

1) американський; 2) європейський; 3) співробітництво з НАТО; 4) латиноамериканський; 5) радянський.

Перший етап розпочався з діяльності уряду Х. Аріаса Наварро. У програмній заяві нового кабінету міністрів, опублікованій 15 грудня 1975 р., йшлося про наближення Іспанії до західного співтовариства. Уряд А. Наварро (1974-1975 рр.) розпочав свою діяльність ще за життя Франко і мав проводити демонтаж франкістського режиму в Іспанії вже за часів короля Хуана Карлоса. Проте й у внутрішній, і у зовнішній політиці Наварро в цілому дотримувався позиції Франко. Так, 24 січня 1976 р. до Мадриду прибув з дводенним офіційним візитом держсекретар США Г. Кіссінджер. У той же день було підписано договір про дружбу і співробітництво між Іспанією і США, а також додаткові угоди, які стосувалися різних сторін цієї співпраці.

Оцінку договору дав Аріас Наварро 27 січня заявивши: «Це явна підтримка уряду і монархії» [5, с. 298]. Позиція Аріаса Наварро, як і Міністра закордонних справ Іспанії – Х.М. Ареільси – «кинутися в НАТО» [4, с. 167]. Х.М. Ареільса активно обговорював питання із зближення з ЄЕС із керівництвом делегацій країн-членів ЄЕС протягом січня 1976 р. У тому ж напрямі діяв і Король Іспанії. 31 травня 1976 р. Хуан Карлос відвідав Домініканську Республіку (Гаїті-Еспаньола). Наступний його візит був до Вашингтону, де він зустрівся з Президентом США – Дж. Фордом [4, с. 170].

Таким чином, зовнішньополітична діяльність уряду А. Наварро була спрямована як на підтримку політики США, так і на вступ у НАТО та ЄЕС.

1 липня 1976 р. Король санкціонував відставку уряду Наварро, оскільки блокування реформ і придушення опозиційного руху загострювали ситуацію в країні.

У червні 1976 р. на посаду прем'єр-міністра висунули кандидатуру Адольфо Суареса – лідера партії Національний рух. Розпочався наступний етап демократичних змін в Іспанії. Саме з його ім'ям традиційно пов'язують успішний «мирний перехід» від авторитарної диктатури до демократії. Важливим напрямком зовнішньої політики Іспанії у цей час було продовження співпраці з НАТО і Європейським економічним союзом. Обидва завдання при безпосередній участі Короля були виконані [8].

На початку діяльності уряду А. Суареса дуже помітним був відхил від проамериканської політики попереднього уряду. Про це свідчать перші офіційні візити голови уряду і міністра закордонних справ (А. Суарес відвідав Францію, М. Ореха – Австрію). У першому випадку мова йшла про державу, яка входила у склад НАТО, проте не брала участі у військових організаціях, у другому – про статус нейтральної держави. 6 серпня 1976 р. міністр закордонних справ М. Ореха заявив: «Питання про НАТО ретельно вивчається в тих колах, які безпосередньо зацікавлені в його вирішенні. Але, оскільки вступ в НАТО означав би участь Іспанії в одному з двох військових блоків, які протистоять один одному в двохполюсному світі, ця тема вимагає широкої національної дискусії. Особисто я бачу у вступі в НАТО як великі плюси, так і такі ж великі мінуси» [4, с. 180].

21 вересня 1976 р. М. Ореха і посол США в Мадриді У. Стеблер обмінялися ратифікаційними грамотами договору про дружбу й співробітництво. З цього моменту договір вступив у силу і діяв до вересня 1981 р.

Уряд А. Суареса змушений був лавірувати між обов'язками за угодами, що були підписані, обіцянками, що були дані, і тим напрямком політики, який би був більш корисним (економічно і політично) і безпечним для Іспанії.

Так, 27 вересня 1976 р. М. Ореха на сесії ГА ООН підкреслив зацікавленість власної країни в розрядці міжнародної напруги і припиненні гонки озброєнь, зупинився на темі деколонізації і проблемі Гібралтару та відносинах Іспанії з країнами Латинської Америки.

Зауважу, що Король Іспанії і уряд діяли однаково – зближення з країнами Латинської Америки, нейтральними країнами та ЄЕС і дистанціювання у відносинах з США та НАТО.

27 жовтня 1976 р. Хуан Карлос прибув з офіційним візитом в Париж, наступні тижні пройшли під егідою укріплення зв'язків Іспанії з Латинською Америкою. Наприкінці жовтня міністр торгівлі Іспанії Х. Льядо здійснив серію візитів в Нікарагуа, Коста-Ріку, Панаму – обговорювалися зв'язки Іспанії з цими країнами в різних галузях. 28 листопада в Мадрид здійснив візит Президент Венесуели Карлос Андрес Перес, в грудні того ж року – міністр закордонних справ Рамон Есковар Салом. У березні 1977 р. Іспанія поновила відносини з Мексикою. 9-10 березня 1977 р. на запрошення міністра закордонних справ Іспанії Мадрид здійснив візит віце-адмірал Чилі – Патрісіо Карвахаль. У ході візиту було підписано декілька угод про спів-

робітництво в різних галузях. Так, Іспанія, яка стояла на шляху демократичних перетворень, налагоджувала зовнішні зносини не тільки з демократичними державами, але й з державами, у яких панували диктаторські режими.

США не відмовлялися від спроб активізувати обговорення питання про взаємовідносини Іспанії та НАТО. Це питання обговорювалось з міністром закордонних справ М. Орехою у Вашингтоні під час проведення XXXI сесії ГА ООН, у листопаді 1976 р. за ініціативою держсекретаря США Г. Кіссінджера. За прийняття Іспанії до НАТО висловилися члени Північноатлантичної асамблеї у Вільямсберзі. У лютому 1977 р. в рамках іспансько-американської ради почала діяти спеціальна група, якій було доручено вивчити питання, пов'язані із можливим вступом Іспанії в НАТО.

Всередині країни не всі політичні сили висловлювались за вступ Іспанії в НАТО (заяви проти робили Комуністична партія Іспанії, Соціалістична народна партія Іспанії та Іспанська соціалістична народна партія) [7, с. 175].

Змінилося відношення Іспанії й до країн соціалістичного табору. З цього приводу міністр закордонних справ Іспанії М. Ореха наголосив: «Попередня політика Іспанії по відношенню до соціалістичних країн була неправильною і виходила з глибоко помилкових, на мій погляд, концепцій, якими користувалося іспанське дипломатичне відомство... Розвиваючись на ґрунті суворого дотримання норм міжнародного права, відносини Іспанії з соціалістичними країнами можуть стати в майбутньому надзвичайно плідними, вносячи істотний вклад у справу укріплення загального миру і безпеки народів. Відносини зі Східною Європою дозволять підвищити роль Іспанії в системі сучасних міжнародних відносин, створять новий фактор – фактор рівноваги – і відкриють можливість подальшого розвитку зовнішньої політики країни» [4, с. 187].

21 січня 1977 р. було проголошено про встановлення дипломатичних відносин з Румунією; через тиждень дипломатичні відносини з Іспанією встановили Югославія, Болгарія і Польща. 9 лютого 1977 р. СРСР та Іспанія вирішили обмінятися офіційними представництвами на рівні посольств [7, с. 103]. Пізніше були встановлені дипломатичні відносини між Іспанією та Угорщиною і Чехословаччиною, 4 квітня 1977 р. – між Іспанією та Німецькою Демократичною Республікою, 4 липня було підписано протокол про встановлення дипломатичних відносин послами Іспанії та Монгольською Народною Республікою в Парижі.

Після нормалізації відносин з соціалістичними країнами іспанський уряд спрямував свою політику на розвиток зв'язків з так званими «нейтральними» країнами. 7-10 березня 1977 р. в Мадрид здійснив візит міністр закордонних справ Австрії В. Пар; більш інтенсивними стали контакти Іспанії зі Швецією і Швейцарією.

Наступний крок А. Суареса – візит у Мексику, де він і М. Ореха зустрічалися з президентом Хосе Лопесом Портельо і секретарем закордонних справ Сантьяго Роелем. Було переглянуто чинні угоди про торгівлю, відміну віз, питання про туризм, про співробітництво в науковій, економічній, промисловій та інших галузях.

Після закінчення переговорів в Мексиці А. Суарес попрямував до США, де зустрічався з Президентом Дж. Картером. Результатом зустрічі була офіційна заява, у якій було зроблено посилання на новий американсько-іспанський договір, що пролунало як попередження: Іспанія була військовим партнером США, та, ідучи на внутрішні вибори, вона повинна була пам'ятати про обов'язки, які взяла на себе [4, с. 192].

У зовнішньополітичній діяльності «другого» уряду Суареса акцент робився на подальше співробітництво держав з різним суспільним укладом. Внесок Іспанії в «західну захисну систему» пов'язувався з існуючими відносинами з США. Що ж стосується питання НАТО, то уряд не заперечував проти його обговорення, але в той же час не висловлювався на користь вступу.

У листопаді 1977 р. лідер ІСРП зробив перші самостійні кроки на міжнародній арені і візитував у США, де зустрічався з віце-президентом США У. Мондейлом,

помічником президента з питань національної безпеки З. Бжезинським, держсекретарем Е. Венсом й іншими офіційними посадовцями [4, с. 197]. У грудні 1977 р. делегація ІСРП на чолі з Ф. Гонсалесом перебувала в Москві та вела переговори з керівниками держави. Обидві делегації були за подолання розколу сучасного світу на військово-політичні блоки, проти їх розширення [2, с. 105].

24 листопада 1977 р. Іспанія офіційно стає членом Європейської Ради. Виступаючи на засіданні ради в січні 1978 р., М. Ореха нагадав, що Європа не обмежується країнами, які входять в ЄЕС. До неї входять також держави, які створюють зони вільної торгівлі, і з ними також необхідно розширювати діалог.

У цей період часу можна спостерігати прямування Іспанії до розвитку міжнародного співробітництва на позаблоковому ґрунті і це отримало підтвердження в ході зустрічей з керівниками нейтральних та неприєднаних країн Європи.

Латиноамериканський напрям Іспанії підтверджувався візитами Хуана Карлоса 8-18 вересня 1977 р. у Венесуелу, Гватемалу, Гондурас, Сальвадор, Коста-Ріку і Панаму. У венесуельському парламенті Король Іспанії висунув ідею про створення іспансько-латиноамериканського співтовариства, яка стала стрижнем всієї подальшої політики Іспанії в цій частині світу. Через рік після поїздки Хуана Карлоса в Латинську Америку попрямував А. Суарес. Підсумком поїздки у Венесуелу стало спільне комюніке, у якому підкреслювався намір співдіяти більш повному здійсненню прав людини.

Поїздка 1978 р. А. Суареса на Кубу сприйнялася по-різному [4, с. 189]. Виступаючи перед журналістами, Фідель Кастро підкреслив, що Куба глибоко цікавиться іспанською політикою і має щирю надію на те, що ця країна є рівноправним членом світового суспільства, і буде проводити в життя той курс, який буде абсолютно незалежним, нейтральним і дружнім по відношенню до країн, що розвиваються [4, с. 199].

Чергову поїздку до Латинської Америки Хуан Карлос здійснив з 16 листопада по 1 грудня 1978 р. (Мексика, Перу, Аргентина). Під час візиту було підписано декілька договорів про економічне співробітництво, обговорювалася ідея іспансько-латиноамериканської спільноти націй.

У червні 1978 р. Хуан Карлос наніс візит в КНР. Під час зустрічі Король заявив: «Ми бажаємо, щоб міжнародні відносини ґрунтувались на мирній основі, підтримки миру і безпеки, що вплине на розвиток співробітництва і дружніх відносин між всіма народами» [4, с. 200].

У 1977-1978 рр. Іспанія переживала економічну кризу. В цих умовах уряд вирішує активізувати свої зусилля зі зближення з Європейським економічним співтовариством. 28 липня 1977 р. міністр закордонних справ М. Ореха офіційно представив в Брюсселі заявку на вступ Іспанії в якості повноправного члена в ЄЕС. 20 вересня рада міністрів ЄЕС підтвердила отримання цієї заявки і доручила Комісії європейських країн розглянути її і дати свій висновок [5, с. 312]. Наприкінці серпня 1977 р. Суарес візитував в Гаагу, Копенгаген, Париж, Рим, а в першій половині жовтня – завершив серію візитів до столиць держав-членів ЄЕС.

В іспанському уряді було створено спеціальний пост міністра у справах відносин з ЄЕС. 13 лютого 1978 р. присягу в якості керівника нового відомства приніс Леопольдо Кальво Сотело. Спілкуючись із журналістами, він висловив оптимізм з приводу перспектив переговорів щодо вступу Іспанії в «Спільний ринок».

29 листопада 1978 р. Комісія європейських спільнот завершила обговорення іспанської заявки, яка була їй передана рік тому, і дала позитивну відповідь. У подальшому рада міністрів ЄЕС, ознайомившись із висновком, дала згоду на офіційне відкриття переговорів про вступ Іспанії в лютому 1979 р.

Тим часом, розв'язання питання вступу Іспанії в НАТО, на позитивне і швидше вирішення якого тиснула американська сторона, іспанський уряд бойкотував.

Міністр закордонних справ М. Ореха визнав, що членство Іспанії в НАТО повинна вирішувати нація і що участь в Північноатлантичному альянсі не змінить загального стратегічного балансу в Європі. А. Суарес виразив думку, що це питання повинна вирішувати не одна партія, і вирішується воно національним консенсусом, до того ж вирішення цього питання не є терміновим [5, с. 316].

Саме в цей час розпочинаються конфлікти всередині правлячої партії – позицію А. Суареса щодо вступу в НАТО не поділяли представники правого крила партії.

США вирішили посилити «тиск» на Іспанію, і в червні 1978 р. до країни прибув американський представник США Теренс Тодмен.

В наслідок того, що на А. Суареса тиснули не тільки з-за кордону але й всередині партії, а сам він схилився до позаблокової політики, А. Суарес опинився перед непростим вибором: на виступах у конгресі продовжував відстоювати позаблокову політику, але вже не так впевнено, як раніше. Стала помітною різниця в проведенні міжнародної політики та в поглядах на неї між представниками уряду. Міністр закордонних справ М. Ореха демонстрував власну позицію на зовнішню політику Іспанії, і вона стала все більш відмінною від тієї, що проводив голова уряду. Так, М. Ореха наголошував на тому, що не має бажання дотримуватись ані нейтралітету, ані політики держав «третього світу». Він підкреслював, що Іспанія має особливі відносини з країнами Латинської Америки, арабськими країнами, зацікавлена проблемами Середземномор'я і солідарна з країнами Африки, які розвиваються [4, с. 318]. У цих умовах прем'єр-міністр А. Суарес вимагав розширення своїх прав, і Королівським декретом від 14 серпня 1979 р. була створена спеціальна урядова комісія з питань зовнішньої політики, головування на ній було доручено саме йому.

У цей період більш прохолодними стали іспансько-американські відносини. Під час загострення ситуації в районі Персидської затоки, після скинення шахського режиму в Ірані, іспанський уряд не дозволив американським винищувачам-бомбардувальникам зробити посадку на авіаційній базі в Торрехоні [4, с. 216].

У 1979 р. активізувалися спроби, спрямовані на зближення Іспанії з ЄЕС. 5 лютого в Брюсселі представники Іспанії (М. Ореха і Л. Кальво Сотело) заявили, що готові в повному обсязі взяти обов'язки, які витікають із участі в ЄЕС. Повернувшись до Іспанії М. Ореха зробив заяву, що початок переговорів щодо вступу в ЄЕС є «важким», і пов'язав можливий вступ Іспанії в ЄЕС з її членством в НАТО.

«Атлантисти» із занепокоєнням слідували за укріпленням взаємовигідних відносин між Іспанією і соціалістичними державами. Особливо успішно розвивалися іспансько-радянські відносини. Найвищого рівня було досягнуто в 1979 р. (М. Ореха прибув з візитом до Радянського Союзу в січні 1979 р., міністр закордонних справ СРСР здійснив відповідний візит в листопаді того ж року).

1979-1980 рр. були для Іспанії роками активізації відносин з країнами Латинської Америки, Арабського Сходу, Африки й Азії [4, с. 320].

Не витримавши тиску проатлантично і проамерикансько налаштованих елементів всередині власної партії і країни, А. Суарес змушений був піти у відставку в січні 1981 р. Його наступником стає Леопольдо Кальво Сотело. Скориставшись зміною влади, консервативно налаштовані офіцери вирішили влаштувати державний заколот, але Король, спираючись на відданих воєначальників, поклав край спробі захоплення влади [9, с. 309].

Уряд Соціально-демократичного Центру на чолі з Л. Кальво Сотело (1981-1982 р.) у зовнішньополітичній діяльності головну увагу приділяв зміцненню позицій Іспанії в Західній Європі, послабивши активність у Латинській Америці й в інших регіонах світу. У програмній промові, з якою новий голова уряду виступив у конгресі депутатів 18 лютого 1981 р., прямо заявлялося, що він буде намагатися проводити «європейську, західну політику» [10].

Вже 9-10 квітня 1981 р. в Іспанію здійснив офіційний візит держсекретар США А. Хейг. У виступі на прес-конференції в Мадриді він заявив, що «бази в Іспанії, надані в розпорядження США, мають велике значення для оборони Заходу» [5, с. 320]. За результатами зустрічі було вирішено в найближчий термін почати переговори про поновлення угоди між Іспанією і США, термін дії якого закінчувався.

6-10 липня Хосе Педро Перес Льорка прибув з візитом до Вашингтону, де зустрічався з президентом і представниками вашингтонської адміністрації; ним було дано обіцянку контролювати «операцію НАТО» і співдіяти перезаключенню угоди з США на максимально вигідних для них умовах.

Почали ускладнюватися іспансько-радянські відносини [2, с. 100-105].

29 жовтня 1981 р. конгрес депутатів 186 голосами проти 146 прийняв надану урядом резолюцію про початок ведення переговорів про вступ Іспанії в Північно-атлантичний альянс. 26 листопада аналогічне рішення прийняв сенат [5, с. 335-340]. 2 грудня 1981 р. посол Іспанії в Брюсселі вручив генеральному секретарю НАТО Дж. Лунсу лист, у якому іспанський уряд заявляв про готовність прийняти рішення до вступу в Північноатлантичний альянс.

10 грудня 1981 р. міністри закордонних справ країн-членів НАТО підписали в Брюсселі протокол про вступ Іспанії в НАТО. Цей протокол вступив у силу, коли всі країни, які брали участь в угоді, прозвітують про його схвалення уряду Сполучених Штатів Америки. За цим протоколом королівство Іспанія стане країною, що бере участь в Альянсі в день, коли Іспанією буде вручено документ про приєднання до нього [до Альянсу – А.Х.] Сполученим Штатам Америки. Церемонія підписання документу відбулася в присутності міністра закордонних справ Іспанії Переса Льоркі.

2 липня 1982 р. міністр закордонних справ Іспанії Х.П. Перес Льорка і американський посол в Мадриді Т. Тодмен підписали «Згоду про дружбу, оборону і співробітництво». Зміна слова «угода» («договір») на «згода» занижувала значення документу і позбавляла президента США проблем, пов'язаних з необхідністю представити його на ратифікацію сенату. Згода підтверджувала, що США продовжують користуватися військово-повітряними базами Морон-де-ла-Фронтера, Торрехон і Сарагоса, а також військово-морською базою в Роте; складами боєприпасів в Картахені, станціями зв'язку в Уомсі, Інохесі, Сольєрі і на Менорці, Ескатаде-Баресі... Припиняв існування Об'єднаний штаб військових сил США в Іспанії, який став непотрібним, оскільки Іспанія вступила в НАТО. Строк згоди визначався в 5 років [3, с. 266].

Затримувався вступ Іспанії в ЄЕС, оскільки досі не були вирішені і виникали нові проблеми економічного характеру на кордоні із Францією. Не було вирішено питання Гібралтару, оскільки в умовах військових дій між Англією і Аргентиною в районі Фолклендських островів неможливо було зробити звернення щодо вирішення даного питання.

Таким чином, політика Л. Кальво Сотело істотно відрізнялася від політики, яку проводив його попередник на міжнародній арені – А. Суарес: К. Сотело призупинив тему Близького Сходу, ввів країну в НАТО і не звертав достатньо уваги політиці з країнами «третього світу». У цілому від політики розвитку співробітництва з усіма державами, незалежно від їх суспільного укладу, не залишилось нічого.

Прихід до влади Іспанської соціалістичної партії (жовтень 1982 р.) з'явився важливою віхою в історії постфранкістської Іспанії, ознаменував зрушення «вліво» в політичному житті країни. Соціалісти здобули перемогу на виборах, виступивши з критикою пронатівської політики своїх попередників. Вони також висунули програму боротьби за розрядку та ядерне роззброювання.

Після приходу до влади ІСРП тон заяв її керівництва відносно участі в НАТО ставав все більш помірним і обережним. Однак уряд фактично «заморозив» інтеграцію країни у військову структуру Північноатлантичного альянсу [6, с. 44-45].

Рішення про вступ Іспанії в «Спільний ринок» було прийнято лише в березні 1985 р. У відповідності з ним країна стала членом ЄЕС з 1 січня 1986 р., було встановлено 7-річний перехідний період, впродовж якого іспанська економіка повинна була пристосуватися до умов Спільноти.

Надаючи особливе значення зв'язкам з арабськими державами, Іспанія виступала за всеохоплююче врегулювання близькосхідного конфлікту. Були встановлені дипломатичні відносини з Ізраїлем. Іспанія засуджувала політику апартеїду, яку проводили в ПАР. У січні 1986 р. уряд ІСРП об'явив про припинення поставок Іспанією зброї Преторії і вимагав, щоб військовий аташе посольства ПАР в Мадриді покинув країну.

Зовнішня політика Іспанії складалася в боротьбі між проатлантичними колами і демократичними силами, виступаючи за незалежний, реалістичний курс країни.

Головна відмінність латиноамериканського напрямку зовнішньої політики іспанських соціалістів від політики їх попередників полягає в тому, що ІСРП і уряд Гонсалеса на міжнародній арені виступили на користь визнання права латиноамериканських народів щодо визвольної боротьби, за вільний соціально-політичний вибір.

Після приходу до влади ІСРП в розвитку радянсько-іспанських відносин теж наступив новий етап. Спираючись на вже накопичений досвід двосторонніх відносин, на їх політичні і юридичні підґрунтя, СРСР і Іспанія пішли на шляху їх подальшого розвитку [6, с. 50-55].

На цьому перехідному етапі до демократії зовнішня політика Іспанії була орієнтована на інтеграцію в міжнародне співтовариство. Уряди Х. Аріаса Наварро, А. Суареса, Л. Кальво Сотело та Ф. Гонсалеса прагнули забезпечити міжнародну підтримку процесу демократизації, затвердити західноєвропейську орієнтацію Іспанії і нормалізувати її міжнародні зв'язки. Зовнішня політика ґрунтувалася на досягненні консенсусу, який забезпечував послідовність і поступовість дій, їх швидше реалістичний, ніж ідеологічний характер. Єдність дій у зовнішньополітичній сфері значно зміцнила імідж та престиж Іспанії. Нині майже всі експерти визнають, що до кінця 1980-х років у зовнішній політиці Іспанії були вдало вирішені завдання як інтеграції в Західну Європу, так і нормалізації міжнародних зв'язків в цілому.

Джерела та література

1. Дамс Х.Г. Франсиско Франка. – Ростов-на-Дону, 1999.
2. Дубинин Ю. Непростой путь к дипломатическим отношениям с Испанией // Международная жизнь. – 2000. – № 2. – С. 98-112.
3. Іваницька О.П. Новітня історія країн Європи та Америки (1945-2002): Навч. посібник. – Вінниця: Фоліант, 2003. – 560 с.
4. Красиков А.А. Испания и мировая политика: полвека дипломатической истории. – М.: Международные отношения, 1989. – 349 с.
5. Пожарская С.П. Испания и США: Внешняя политика и общество, 1936-1976. – М.: Наука, 1982. – 343 с.
6. Хенкин С.М. Испания: время перемен // У политической карты мира. – М.: Знание, 1986. – № 5. – С. 44-63.
7. Хенкин С.М. Испания после диктатуры: (Социально-политические проблемы перехода к демократии) / Рос. АН, Ин-т сравнительной политологии и проблемы рабочего движения. – М.: Наука, 1993. – 199 с.
8. Хенкин С.М. Король-реформатор // http://faces.ng.ru/foreign/2001-01-11/1_kingreformer.htm/
9. Чернышев В.П. Призраки долины павших: неофашизм в Испании после Франко. – М.: Мысль, 1983. – 319 с.
10. Espana, un actor destacado en el ambito internacional // Coord, Ferre I. ' ' М., Madrid :Fundacion para el analisis y los estudios sociales, 2000. ' 345 p. http://www.portalus.ru/modules/politics/print.php?subaction=showfull&id=1142970468&archive=&start_from=&ucat=3&